ليکوال: شريف بهاند نيټه 12/12/2009

د بشر د ربښتو (حقوقو) په منل او پلی کيدو کې لوړې او ژورې
د بشر د ربښتو د نړيوالې اعلاميې د خپريدو د يوشپيتم کال په وياړ

دويمه برخه

نوی پېر:

په نړيواله کچه په دغه پېر کې، عثماني امپراتورۍ د اسلامي نړۍ د مخکښ هيواد په توگه له ماتې سره مخامخ او خپله برترۍ له لاسه ورکړه او لويديځ تمدن يا په روښانه توگه وويل شي، د وخت ځواکونو په تيره انگلستان د خپلو موخو د ترلاسه کولو لپاره له هر ډول شونتياوو د بيلگې په توگه ديپلوماسی، روغې ـ جوړې، غولونې، غوړه مالي او په تيره په جگړو کې له نوو وسلو ځخه په گټې اخيستنې سره، ځه نا ځه پر نړۍ واکمن او ورسره جوخت د هغه تر لارښوونې لاندې پر نړۍ هم هغه نظام، چې ريښې يې د هوگو گروتيوس Hugo Grotius رامنځته شوو قوانينو ته رسيږي، واکمن شو. د دغه نړيوال ستر بدلون په بهير او هم له هغه وروسته په بريتانيا، فرانسې او امريکا کې هم داسې پيښې رامنځته شوې، چې هغو هم د بشر په ربښتو بنسټيز اغيز وکړ او دغه لاسوندونه او اعلاميې په لاندې ډول دي:

- په ۱۶۸۹ زيږديز کال کې په انگلستان کې د ربښتو غوښتنليک Petition of Right
- په ۱۷۷۶ زيږديز کال کې د امريکا د خپلواکۍ اعلاميه Bill of Rights
- په ۱۷۸۹ زيږديز کال کې د فرانسې د بشر د ربښتو اعلاميه.

۱ ـ د انگريزي وگړو د ربښتو غوښتنليک Petition of Right:

د انگلستان وگړو د قربانۍ په ورکړې سره بالاخره ټولواک دې ته اړ ايست، چې د دوی غوښتنو ته غاړه کيږدي. خلکو په تيره اشرافو خپلې غوښتنې د يوه تړون له مخې، چې د ټولواک او ولس تر منځ لاسليک شو، ترلاسه او د واکمن واک او ربښتې محدود شوې. دغه تړون په ۱۶۸۹ زيږديز کال کې لاسليک او د ربښتو غوښتنليک Petition of Right په نامه ياديږي او د ځينو مادو متن يې په لاندې ډول دی:

لومړۍ ماده:

د پارلمان له پريکړې پرته، بل هيڅ مقام نه شي کولی، د قوانينو پلي کول وځنډوي او يا هغه بې اعتباره (ملغی) اعلان کړي؛

دوهمه ماده:

د هيواد د عالی مقام د تيرو کلونو ټول هغه فرمانونه، چې د هيواد د قوانينو په پلي کيدو کې ځنډ رامنځته کوي، له دې وروسته د اعتبار وړ نه دي؛

دريمه ماده:

ټولې هغه محاکمې، چې په تيرو وختونو کې د دولتي چارواکو له خوا د کليسا (مذهبي) د چارو د سرته رسولو او سمونتياوو په موخه جوړې شوې وي، غير قانوني اعلاموي؛

څلورمه ماده:

له وگړو ځخه اوس او يا په راتلونکي کې د دربار د لگښت او يا هره بله پلمه، د پيسو ترلاسه کول د شورا د مجلس له پريکړې پرته غير قانوني او منع دي؛

.
.
.

افغان جرمن آنلاین تاسو په درنښت همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينگه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادښت: دليکني د ليکنيزې بنې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولئ

اوومه ماده:

د ملی شورا د غړو ټاکل باید په آزاده توګه تر سره شي؛

.

.

.

یوولسمه ماده:

د زیاتي جریمي ټاکل غیر قانوني دي

دولسمه ماده:

د سختي او غیر انساني سزأ ورکړه او د زیاتو او سختو ربړولو او جزأ حکم په ټولیزه توګه غیر قانوني او منع دي؛

دیارلسمه ماده:

د حکم له صادرولو مخکي ټاکلو کسانو ته د هغوي د جریمي او یا د هغو د شتمنیو د ولکي کولو په اړه د خبرتیا ورکړه، په بنسټیزه توګه منع ده او که ورکړل شوي هم وي، هغه د اعتبار وړ نه ده [۱۵].

د دغي اعلامیي په لاسلیک، نافذیدو او پلي کیدو سره، نه یوازي انګریزي وګړو په واقعي توګه خپلي طبیعي ربنتي او آزادي ترلاسه کړي او د ټولواک ټول واکونه ورڅخه سلب شول او د انګلستان پاچاهي په یوه مشروطه هغي بدله شوه، بلکي د هغي اغیزي په نړیواله کچه دومره زیاتي وي، چي له اتلسمي پیړی راپدي خوا ځینو هیوادونو په خپلو بنسټیزو قوانینو کي دا ډول آزادي او ربنتي په پام کي ونیولي. بنې بیلګي یې په ۱۷۷۶ کال کي د امریکا د خپلواکئ په اعلامیي Bill of Rights او په ۱۷۸۹ کال کي د فرانسي د بشر د ربنتو اعلامیه ده. په دغو دواړو اعلامیو کي د بشر طبیعي ربنتي او آزادي په هر اړخیزه توګه په پام کي نیول شوي دي.

۲ ـ د امریکا د خپلواکئ اعلامیه Bill of Rights:

د دغي اعلامیي په یوې برخه کي راغلي:

" ...موږ دا ټول له ډیرو روښانو او اړینو حقایقو څخه شمیرو، چي ټول انسانان په برابره توګه زوکړ شوي دي، لوی خدای «ج» دوي ته داسي ربنتي وربخښلي، چي له دوي څخه نه جلا کیدونکي دي. د دې ربنتو له جملي څخه د ژوند، د آزادی، د هوسایي او سوکالي د ترلاسه کولو هغه دي. د دغو ربنتو د ساتني لپاره دوي د حکومت بنسټ اینودلی دی او حکومتونه خپل عادلانه ځواک د فرمان وړونکو له خوښي ترلاسه کوي. بله دا چي، هر کله که حکومتونه له خپلو لارو بې لارې (منحرف) شول، دا د خلکو حق دی، چي یا هغوي ته بدلون ورکړي او یا دا چي هغوي له منځه یوسي او پر ځای یې نوي حکومتونه رامنځته کړي او هغوي [نوي حکومتونه] د نوو قوانینو په طرحي او د ځواک په پلي کولو سره، د خلکو سوکالي، هوسایي او امنیت وساتلي شي. ... د دې لپاره چي د زورځواکه حکومت اغیز لږ کړی شي، د خلکو حق څه چي ان دا د دوي دنده ده، چي دا ډول حکومتونه له پېنو وغورځوي او د خپل امنیت او بنې راتلونکي لپاره نوي ساتندویان وټاکي. ... موږ هم تر اوسه پوري د [انګریزی] ښکیلاکګر سیاست ناخوالي او ځوروني په ځان منلي وي او اوس د دې وخت رارسیدلی دی، چي خپل حکومتی سیستم ته بدلون ورکړو. ..." [۱۶].

د امریکا د خپلواکی اعلامیې Bill of Rights خپل اغیز ان د فرانسي پر ستر انقلاب، چي په ۱۷۸۹ کال کي بریالی شو، هم خپور کړ. انقلابیونو خپله پاملرنه فردی ربنتو، ټولنیزو آزادیو لکه ملی حاکمیت، امنیت، برابری او د ځواکونو ویش (تفکیک) ته واړوله. همدارنګه انقلابیونو په خپله کړنلاره کي دا هم په پام کي ونیوله، چي سیاسي ځواک یوازې هغه وخت مشروعیت لري، چي پر ټولیزي خوښي، یاني د فرمان وړونکو پر هغي ولاړ وي او حکومت د عامه خلکو او حکومت کونکو تر منځ تړون دی او دا تړون پر دې بنسټ اینودل شوی، چي افراد له حکومت څخه جلا ربنتي لري او د حکومت ټوله هڅه باید دا وي، چي له دغو ربنتو ساتنه وکړي.

د همدې لومړنیو آرونو پر بنسټ و، چي د فرانسي ملی شورا د ۱۷۸۹ ز. کال د اګست پر ۲۶ نیټي د فرانسي د بشر د ربنتو اعلامیه تصویب کړه، چي هغي یو ځل په ۱۷۹۳ کال او بیا په ۱۷۹۵ کال کي بدلون موندلی دی. خو د دغي موضوع په باب اړینه وبلل شوه، چي یوازې د لومړنی اعلامیي پر ژباړه بسنه وشي.

۳ ـ د فرانسي د بشر د ربنتو اعلامیه:

افغان جرمن آنلاین په درښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادښت: دلیکني د لیکنیزې بنې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکي په ځیر و لولئ

په ملی غونډه کې د فرانسې د وګړو راټول شوي استازي، د حکومتونو له خوا د ټولنيزو ناخوالو، د ځورونو د تر سره کولو او فساد لامَل يوازې د بشري ربښتو په نه خبرتيا او د هغو په تر پښو لاندې کول بولي. نو ځکه دوي د دغې شانداري اعلاميې په خپريدو سره د بشر طبيعي، نه جلا کيدونکې او سپيڅلې ربښتې اعلاميوي، چې د ټولنې ټول وګړي هغه په پام کې ولري او تل خپلې ربښتې او دندې ور په ياد وي او په دې توګه د قانون رامنځته کونکی (مقننه) ځواک او د عمل په ډګر کې د پلی کونکی (اجرائيه) هغه، پريکړې د نورو سياسي جوړښتونو له موخو سره پرتله کړي شي. په دې توګه به د وګړو غوښتنې، چې له دې وروسته په ساده او د نه انکار کيدونکو اصولو پر بنسټ ولاړې وي، تل د بنسټيز قانون او د ټوليزې سوکالۍ ساتندوي وي.

لومړۍ ماده:

ټول انسانان د ربښتو له پلوه آزاد او په برابره توګه د نړۍ پر مخ سترګې پرانيزي او په همدې ډول هم پاتي کيږي. ټولنيز امتيازات او توپير يوازې پر ټولنيزو ګټو ولاړ دی؛

دوهمه ماده:

د هرې سياسي ټولنې موخه د بشر د طبيعي او نه له منځه تلونکو ربښتو ساتنه ده او هغه آزادی، مالکيت، امنيت او د ځورونې په وړاندې ټينګاو دی؛

دريمه ماده:

د واکمنۍ (حاکميت) سرچينه او آر (اصل) ذاتاً په ملت کې نغښتی دی. هيڅ يو کس او يا ټولنيز استازی ته دا واک نه دی ور په برخه، له هغو واکونو چې په ښکاره له ملت څخه نه وي رامنځته شوي، ګټه واخلي؛

څلورمه ماده:

آزادی په دې کې نغښتې ده، چې انسان هر څه تر سره کړی شي، خو په دې شرط چې د هغه دا کړنه نور زيانمن نه کړي. ځکه نو بشر له خپلو طبيعي ربښتو څخه په ګټې اخيستنې سره کومې تنګسياوې (محدوديتونه) نه لري. تنګسيا چې هغه هم د قانون له خوا ټاکل کيږي، يوازې په دې کې دی، چې نورو ته هم عين ربښتې تأمين شي؛

پنځمه ماده:

قانون يوازې د هغې کړنې د منع حق لري، چې په ټولنې کې د زيان لامَل کيږي. له هيڅ شی څخه مخنيوي نه کيږي، خو هغه چې قانون منع کړی وي. هيڅوک يو کار ته نه شي اړ ايستل کيدي، کوم چې قانون په پام کې نه وي نيول؛

شپږمه ماده:

قانون د عامه ويلاړ ښکارندوي دی. ټولو خلکو ته دا حق ور په برخه دی، چې د هغه په رامنځته کيدو کې يا شخصاً په خپله او يا د خپل استازی له لارې همکاری وکړي. قانون څه د ساتنې په موخه او څه هم د سزأ ورکولو په برخه کې، بايد د ټولو لپاره يو شاني وي. دا چې ټول خلک د قانون په وړاندې برابر دي، د دولتي مقاماتو او د دولت د چارو د سرته رسولو لپاره د افرادو په ټاکنه کې، بايد پرته د دوي له ځانګيز پوهې او وړتيا، بل هيڅ شی رول لوبونکي نه وي؛

اومه ماده:

هيڅوک بايد په خپل سر و نه نيول شي، هغه په تور تورن او په زندان کې و نه ساتل شي. خو په هغو مواردو کې چې قانون منلي او ټاکلي وي. هغه څوک چې په خپل سر او زور د اوامرو پلي کول غواړي او يا يو کس د اوامرو پلي کولو ته اړ او يا هڅوی، بايد سزأ ووينې. خو که يو شخص د قانون پر بنسټ راغوښتل (احضار) او بندی کيږي، بايد هغه ته غاړه کيږدي. که څوک له خپل لوري ټينګاو (مقاومت) او سرغړونه کوي، تورن ګڼل کيږي؛

.

.

.

نهمه ماده:

هر وګړی تر هغې پورې بې ګناه دی، چې تورن نه وی پيژندل شوی او که نيول شوی هم وي، اړينه ده، چې قانون د هغه له ځورونې مخنيوي وکړي؛

لسمه ماده:

افغان جرمن آنلاين په درښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادښت: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولـئ

هیڅوک باید د خپلو ګروهو، ان مذهبی هغو په خاطر و نه ځورول شي. په دې شرط چې دی هم د خپلې ګروهې په پاللو کې ټولنیز سمبنت (نظم) ته، چې د قانون له مخې رامنځته شوی، زیان و نه رسوي؛

یوولسمه ماده:

د اندو (افکارو) او ګروهو د بیان آزادی د بشر تر ټولو ګرانه او ستره هغه ده. ځکه نو هر وګړی د هغې په رڼا کې کولی شي، په آزاده توګه خبرې وکړي، هغه ولیکي او خپلې لیکنې چاپ او خپرې کړي. که څوک له آزادۍ نه، په هغو موارډو کې چې قانون ټاکلي دي، ناوړه ګټه پورته کوي، ګرم (مسؤل) پيژندل کیږي؛

.

.

.

څوارلسمه ماده:

خلکو ته دا حق ور په برخه دی، چې دوي په آزاده توګه په خپله او یا د خپلو استازو له لارې د عامه مالیاتو اړتیاوې وڅیړي او هغه ونډه تأیید کړي، د مالیاتو پر لګښت څارنه وکړي، د هر چا ونده د هغه د شتمنیو پر بنسټ وټاکي. د مالیاتو او لګښتونو سرچینې، موده، اخځایونه او د لاسته راوړلو نورې لارې ور په ګوته کړي؛

پنځلسمه ماده:

د ټولنې وګړو یا د دوي استازو ته دا حق ور په برخه دی، چې د دولت له هر کارکونکی څخه د هغه د ماموریت په اړه، د محاسبې غوښتنه وکړي؛

شپاړلسمه ماده:

په هر هغې ټولنې کې، چې ربښتې نه وي تضمین او د ځواک ویش په کې نه وي شوي، د بنسټیز قانون (اساسی هغه) خاونده نه ده؛

اولسمه ماده:

مالکیت یو سپیڅلی او له هر ډول لاسوهنې ساتل شوی حق دی. هیڅوک د هغه له درلودلو نه شي بې برخې کیدلی، خو که ټولنه د هغه اړتیاوې د قانوني مقرراتو پر بنسټ په ښکاره او عادلانه توګه او هغه هم د مخکنی جبران په ورکړې سره، اړینه وګڼي [۱۷].

په دغو څو پیریو کې د رامنځته شوې سیاسي ــ ټولنیزو او ربښتو پرمختیاوو د بهیر په رڼا کې د نړۍ وګړو وکولې شول تر ټولو دمخه:

- د دین آزادی تر لاسه او
- له مریتوب او مینځیتوب څخه د خلاصون لپاره د زبیښ او بې نیاوې (بې عدالتې) کړۍ ماتې کړي.

په تیره مریانو او مینځو وکولې شول، د خپلې ژغورنې لپاره د مریتوب ضد غورځنګ رامنځته او د نړۍ په بیلابیلو هیوادونو کې لاس په پاڅون پورې او په خپلو قربانیو سره د زبیښ او بې نیاوې (بې عدالتې) کړۍ ماتې کړي. د بشر د ربښتو په نړیواله اعلامیې کې هم هغه ته په روښانه توګه نغوته شوې ده. د هغې په څلورمه ماده کې ولولو: " هیڅوک باید د مریی (غلام)، مینځې او یا بنده په توګه و نه ساتل شي. مرییتوب او منځیتوب او د هغوي هر ډول راکړه ورکړه او پلورل او پیرودل منع دي " [۱۸].

نور بیا

اخځ:

15- http://www.verfassungen.eu/gb1689.htm

16- Der Brockhaus, Bd. 14; 1999; S. 402

17- http://www.heinrich-heine-denkmal.de/dokumente/fr-menschenr-dshtml

18- Allgemeine Erklärung der Menschenrechte د شریف بهاند ژباړه

افغان جرمن آنلاین په درښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادښت: دلیکنې د لیکنیزې بنې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ